

SÁGI GYÖRGY¹

Magyarország „sajtóapostola”, P. Bangha Béla jezsuita hitszónok, közíró

A Nemzeti Közszerzői Társaság tudományos munkatársának, Klestenitz Tibornak (*1980) a múlt évben látott napvilágot a nála épp száz esztendővel korábban született, a magyar keresztény társadalomra, katolikus közéletre nagy hatást gyakorló jezsuita szerzetesről, P. Bangha Béláról (1880–1940) szóló monográfiája. A címszereplő a 20. századi magyar katolikus megújulásnak egyik legjelentősebb személyisége volt.

Klestenitz Tibor könyve egyszerre veszi górcső alá a szerzetespap személyét és eszmeiségét, illetve egyszerre mozog egyház-, sajtó- és eszmetörténeti síkon. A műnek nagy érdeme, hogy a felhasznált források alapján igyekszik Bangha páternek mint embernek a lényegét megfogni – nem melleleg sikeresen –, a realitásokat messzemenően szem előtt tartva. A *sine ira et studio* tacitusi elve alapján nem hallgat el semmit a személynek mind pozitív, mind pedig negatív vonásairól. Teljes portrét kapunk a szerzetesről, olykor vitatottnak számító megnyilatkozásait, az előjáróival való csörtéit is bemutatva.

A könyv lapjain kibontakozik előttünk a jeles hitszónoknak és közíróknak a különféle társadalmi és politikai kérdések és változások terén megnyilvánuló véleménye, melyben nemegyszer a harcias és szókimondó jelleg dominált. Álláspontja, vélt vagy valós igaza hangoztatásától sohasem rettent vissza, kész volt szembeszállni az egyház-, a kereszténység- és a katolikusellenes hangokkal is, valamint a saját személyét támadó egyekkel is. Gondolkodásmódjában egyaránt megfigyelhetők állandóságok, kontinuitások, de változások is. Mindezekről alapos és átfogó képet kaphatunk Klestenitz könyvéből. A szerző más munkáihoz hasonlóan itt is rendkívül átfogó sajtótörténeti feltárómunkát végzett, hazai és külföldi

¹ A recenzió a PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájában készült az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport támogatásával.

sajtótermékeket is átolvasott, törekedve a lehető legszélesebb körű mérítésre a korszak Banghával kapcsolatos híradásainak és a jezsuita által – saját vagy akár álnéven – publikált cikkeinek áttanulmányozására is.

A kötet címadása is stílusos. A „Pajzs és kard” utal a *Magyar Kultúra* hasábjain Bangha páter által szerkesztett rovatra, mintegy a harcos hitvédő jelzőinek megjelölésével, utalva a szerzetes személyes önfelfogására is. Rovatszerkesztőként – tárgyalva az aktuális korkérdéseket – ő maga is igyekezett meggyőzni olvasóit – kiváltképpen az értelmiséget – afelől, hogy a jelen társadalom problémáira a katolikus egyház igenis érvényes válaszokat tud adni a kortársak számára. A könyv bevezető részében a szerző áttekinti a páter életével és működésével kapcsolatos eddigi fontosabb szakirodalmakat, azok minőségét, megbízhatóságát is mérlegelve. Különösen a Bangha-tanítvány Nyisztor Zoltán (†1979) – röviddel a mestere halála után megjelent – könyvének számbavétele fontos, melynek elfogult voltára a későbbiekben is gyakran utal Klestenitz, igyekezve tárgyilagosan pontosítani az információkat. Bangha naplőfeljegyzései is gyakran forrásul szolgálnak, melyek szintén igazolják, hogy Nyisztor idealizáltabban látta munkája főhősét, Klestenitz rámutat, hogy maga Bangha páter sem úgy élte meg mindig lelkileg az egyes történéseket, ahogyan tanítványa gondolta. A történész szerző munkája tehát a korábbiakkal ellentétben egy reálisabb Bangha-kép megalkotására törekszik.

A köszönetnyilvánítást és az említett bevezetőt követően a szerző három részre bontva, időrendi sorrendben járja végig a Jézus Társaságába 1895-ben, igen fiatalon, 15 évesen belépő Bangha Béla életpályáját. Az első rész utal az Osztrák–Magyar Monarchia minden szempontból virágzó, az 1867-es kiegyezést követően kibontakozó I. Ferenc József-i időszakára „A békeidőkben (1880–1914)” címmel. A régi magyar nemesi családba születő gyermek, majd ifjú Bangha világlátásának megalapozását értelemszerűen erősen meghatározta ez a korszak, lelki életére, társadalmi szemléletére, vallásosságára nagy hatással voltak azok az impulzusok, melyekben szocializálódott. Különösen fontos volt a családi háttér, a szüleinek, jelesül édesapjának, Bangha István (†1907) jogásznak példamutató, mélyen vallásos, a magyarság érdekében elkötelezett tevékenysége, melyet Nyitrán, illetve Nyitra vármegyében fejtett ki. A szerző röviden, de átfogóan mutatja be az apa politikai és közéleti tevékenységét, melyben a katolikus-sága megvallásának mindig nagy jelentősége volt. Bangha István szerint a katolikusok igenis hangoztassák érveiket, mutassák meg, hogy fontos

részét képezik a magyar társadalomnak. Személye példa arra, hogy a magyar társadalmon belül egy erős katolikus társadalom is megtalálható. Az apa a nyitrai Katolikus Kör megalapításában is nagy szerepet játszott, a politikai katolicizmus azonban ekkor még gyermekcipőben járt. Az édesapa szemlélete nagy hatással volt fiára. Ez a későbbiekben is tetten érhető, például a közíró Bangha Bélának a világról kialakított felfogásában. Az alap-kiindulópontot tehát ez a nyitrai közeg jelentette. Legitimiz-musa is itt gyökeredett, melynek vizsgálatára többször is kitér a szerző.

Ilyen háttér mellett Bangha páter személyes képességei is sokat nyomtak a latban, hogy később közvélemény-formáló egyéniséggé válhatott. Gyermekként kortársainál érettebb gondolkozásával és értelmi képességeivel kitűnt, olyannyira, hogy tanulmányaiban gyorsabban haladt, a jezsuiták közé történő korai belépése is erre mutat. A fizikumában gyengébb, szellemében élénk, már ekkor szárnyait bontogató Bangha sajtó iránti vonzalma már diákkorában megmutatkozott, diáktársainak kézzel írt lapot indított. Klestenitz leírásában szemléletes képet kapunk a fiatalember tanulmányairól, a noviciátusban eltöltött időről és az egyetemi létről egyaránt. A szerző bepillantást enged az ifjú személyiségfejlődésébe, tanáraival és előjáróival történt nézeteltéréseibe, akik nem mindig értették meg a megszokottól eltérő, megújult szemlélet iránt nyitott gondolkodásmódját. Máskor viszont saját makacssága, néha öntörvényűsége is nehezítette számára az engedelmesség gyakorlását feljebbvalói iránt – utóbbi egész életében megmutatkozott nála, noha teljes kenyértörésre sohasem került a dolog választott rendi közösségével.

Szónoki képességei is már korán megmutatkoztak, de tudatosan is igyekezett fejleszteni magát. 1910-ben került Budapestre, majd rövid megszakításokkal haláláig a magyar fővárosban és onnan kiindulva működött. Sajtómunkája is töretlenül haladt előre, cikkei folyamatosan jelentek meg különféle lapok hasábjain. Kezdetben a *Mária Kongregáció* szerkesztőjeként tevékenykedett. Szervezőkészsége is megmutatkozott, ahogy a Mária-kongregációk számára megszervezte a katolikus sajtót. Az egyházi sajtó fejlesztése érdekében távlati célokat fogalmazott meg, és e könyvben átfogó, részletes képet kapunk erről, ahogy megvalósult. A felügyeletével alakult meg a Katolikus Sajtóhölgybizottság gróf Mailáth Györgyné elnökségével és Barkóczy Ilona társelnökségével, melynek feladata volt a katolikus lapterjesztés előmozdítása.

A Prohászka Ottokár székesfehérvári megyés püspök (1905–1927) által népszerűvé tett konferenciabeszédeket maga is folytatta, felismerve, hogy különösen a férfiértelmiséget lehet ezen a módon megnyerni a hitvédelem ügyének, többek közt a formális prédikációk helyett tudományos jellegű előadások tartásával. Retorikai képességeit kiválóan hasznosította a rend Jézus Szíve-templomában 1911 októberétől havonta megtartott szónoki előadásokkal.

Szívügye volt a modern magyar sajtó megteremtése, egy, a kor kihívásaira világos, haladó szellemű és katolikus választ adó, korszerű keresztény sajtókultúra létrehozása. Ezt szolgálta az 1913-ban megalapított és általa haláláig szerkesztett tudományos-közéleti lappal, a *Magyar Kultúrával*, melyet kezdetben báró Hornig Károly bíboros, veszprémi megyés püspök (1888–1917) finanszírozott. Ehhez, mint Bangha páter más kezdeményezéseire is, a Jézus Társasága magyar és központi vezetése ambivalensen viszonyult, amelynek elemzésére is kitér a szerző.

A kötet második, „Felfordult világ: nagy háború, forradalmak, ellenforradalom, »római száműzetés« (1914–1926)” című részében Bangha rendkívül termékeny korszakába tekinthetünk be. Egy olyan korszakról olvashatunk, amelyben óriási változások zajlottak. A második rész első fejezete a páter nagy-britanniai, harmadik probációjával kezdődik, és utolsó fejezete néhány éves római tevékenységének felvázolásával zárul. Mindkét külföldi kiküldetésére a rendi felfogás szerint Bangha túl nagy politikai publicisztikai aktivitása miatt kerülhetett sor, és ki kívánták emelni megszokott közegéből. Az első túl sokáig a világháború kitörése miatt nem tarthatott, mivel mint ellenséges ország állampolgára haza kellett térnie. A szerző Banghának a háborúval kapcsolatos felfogását és a fronton harcoló katonák lelki szükségleteinek ellátásáért tett törekvéseit is bemutatja művében.

A nagy háborút követő földindulásszerű politikai átrendeződés közepette elkötelezett legitimistaként egy időre háttérbe szorult, a Tanácsköztársaság idején álruhában menekült a fővárosból, majd az országból, és csak annak bukása után térhetett haza. A királyság helyreállítását követően is mindvégig hangot adott – a sajtóban is – legitimista meggyőződésének, bírálta a szabad királyválasztás ötletének a felvetését is, melyet elsősorban a protestánsokkal hozott párhuzamba.

A szerző igen részletesen mutatja be Bangha életműve legjelentősebb elemének, a Központi Sajtóvállalat Részvénytársaságának (KSV) megalá-

pításában játszott szerepét, annak későbbi vezetésében a hozzá tartozó lapokra gyakorolt hatását. A KSV-lapok ideológiai vonulatait is elemzi a szerző, de kitér a katolikus sajtó szerepének megerősödésére, továbbá a közadakozásból megszülető alapítványnak a magyar katolikus püspöki karhoz, különösen pedig a hercegprímásokhoz fűződő viszonyára is. A lapok esetében fontos szempont volt a páter számára, hogy a nemzeti, konzervatív és keresztény szellemiséget úgy képviseljék, hogy ne lehessen túlzottan „papos” lapnak minősíteni őket.

A magyar jezsuitának túlzott reflektorfénybe kerülését megelégedve úgy döntöttek rendi előljárói, hogy kiemelik a magyar közéletből. Hasznosították kiváló képességeit, és 1923-ban három évre római szolgálatra rendelték ki. Fontos feladatokat kapott: a Mária Kongregációk Nemzetközi Titkárságának létrehozása, az ahhoz kapcsolódó latin nyelvű folyóirat beindítása és a Nemzetközi Katolikus Sajtóiroda megalapítása. A modern technikai vívmányok iránt fogékony XI. Pius pápa (1922–1939) személyében rokon lélekre talált, aki a magyar szerzetesapnak a katolikus sajtóról és a hírközlésről kidolgozott elképzeléseit nagy lelkesedéssel fogadta, noha többségüket anyagi okokból nem tartotta megvalósíthatónak.

A könyv harmadik részében, amely „Az utolsó korszak (1926–1940)” címet kapta, fontos szerephez jut a protestánsokkal és a zsidósággal foglalkozó passzus az egyéb politikai és közéleti, valamint rendi feladatok ellátására vonatkozó, ezeket bemutató fejezetek között. A könyvben egyébként is vissza-visszatérő elem, hogy miként vélekedett Bangha a zsidókról. Az ezzel kapcsolatos nézeteinek elemzésére is részletesen kitér a szerző, leszögezve, hogy a jezsuita különbséget tett zsidó és zsidó között, valamint hogy inkább az aszemizmus jellemezte, mintsem az antiszemizmus. Bangha egyébként a nemzetiszocialista rendszereket egyenesen újpogánysággként bélyegezte meg.

A protestánsokhoz fűződő viszonyát is szemléletesen bemutatja, hiszen Bangha nagy változásokon ment keresztül a harcos katolikus hitvédőtől, a felekezeti polémiáktól egészen a keresztény unió kérdéséig. Ő a kereszténység tényleges egységét – tridentianus alapokon – úgy képzelte el, hogy a protestánsok térnek vissza a katolikus Anyaszentegyházba. Érthető módon Bangha egyházképét a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) előtti szemszögből kell értelmezni. A mai értelemben vett ökumenikus szemléletet nem lehet teljes egészében megfeleltetni Bangha felfogásának.

Klestenitz Tibor kellő részletességgel tárgyalja a jezsuita páter tengere-
rentúli misszióit, bemutatva tapasztalatait, az ottani sajtó beszámolóit
a magyar pap missziós útjairól, beszédjeiről, fogadtatásáról, a kivándorolt
magyarság helyzetéről, lelki gondozásának körülményeiről.

Bepillantathatunk a leukémiával 1935 óta harcoló szerzetes egészsé-
gének romlásába, egy olyan ember kitartó küzdelmébe, akiben fokoza-
tosan tudatosul elkerülhetetlen halálának közelsége, a mulandóság té-
nye. Ennek fényében vág bele nagy lendülettel különböző projektekbe,
a négykötetes *Katolikus Lexikonon* át a nagy hatású teológiai értekezé-
ség a kereszténység szerepének hangsúlyozásáról, a modern világban
való elhelyezkedéséről. 1938-ban ő volt az első Budapesten megrendezett
Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus főszervezője, kiadványainak
fogalmazója és fordítója, himnuszának (*Győzelemről énekeljen*, Koudela
Géza dallamára) írója. Szerepe volt az 1932-ben felállított Actio Catholica
megszervezésében, noha elképzelései nem mindig egyeztek a püspöki kar
és más szervezők nézeteivel. Véleményét azonban mindvégig kikérték, és
a mozgalom alelnöke lett.

A Bangha-monográfiát részletes bibliográfia követi, a forrásmunkák
és a szakirodalom mellett a felhasznált sajtótermékek és a forrásbázist
őrző levél- és irattárak (összesen kilenc) felsorolásával. Klestenitz köny-
véből megtudhatjuk, hogy milyen volt az az emberfeletti szervezőmunka,
mely alapján joggal érdemelte ki P. Bangha Béla jezsuita szerzetespap azt
a megtisztelő *epitheton ornans*t, mely szerint ő volt Magyarország „sajtó-
apostola”.

Egyedüli kritikaként a kötet végi mutató hiányát tudnánk felhozni,
mely a könyvben való keresést megkönnyíthetné, de ettől függetlenül egy
szerkezetileg koherens, igen részletes és információgazdag könyvet tart-
hat kezében az olvasó, mely részleteiben árnyalni képes az eddig ismert
Bangha-portrét. A monográfia hasznos adalékul szolgálhat a korszakkal
foglalkozó történészek számára, de az egyház-, eszme- és sajtótörténeti
munkák, illetve életrajzok iránt érdeklődő olvasók is haszonnal forgat-
hatják a kötetet.

Klestenitz Tibor 2020: *Pajzs és kard. Bangha Béla élete és eszmeisége.*
Hungaria Æterna, Budapest, Századvég.